

*Бігдай М. О.,**кандидат філологічних наук,**асистент кафедри прикладної лінгвістики**Національного університету «Львівська політехніка»*

СИНТАКСИЧНИЙ КОНЦЕПТ 'ДІЯ' У ТИПОВИХ КОНСТРУКЦІЯХ АНГЛІЙСЬКИХ СКЛАДНОПІДРЯДНИХ ДОДАТКОВИХ РЕЧЕНЬ

Анотація. Мета статті – виокремити та дослідити синтаксичний концепт 'ДІЯ' у типових конструкціях англійських складнопідрядних додаткових речень з Корпусу сучасної американської англійської мови. Синтаксичний концепт визначають на основі виокремлення абстрактних смислових компонентів, які виділені з ознак прототипних суб'єктно-предикатно-об'єктних відношень і мають пізнавальне значення в розумінні світу.

Синтаксичний концепт 'ДІЯ', виокремлений на основі типових конструкцій англійських складнопідрядних додаткових речень, найчастіше зустрічається серед досліджуваних речень з Корпусу сучасної американської англійської мови в художній літературі (27%) та розмовних текстах (26%), далі у популярних журналах (18%) та газетах (18%), а найменше він представлений в текстах наукових журналах (11%).

За допомогою методу концептуального аналізу встановлено, що концепт 'ДІЯ' характеризується такими характеристиками: «орієнтація на агента», «орієнтація на дію», «орієнтація на об'єкт впливу», «орієнтація на часові характеристики», «орієнтація на просторові характеристики». Дослідження показало, що в англійських складнопідрядних додаткових речень є декілька типових конструкцій, на основі яких визначено синтаксичні концепти. Як засоби репрезентації концепту 'ДІЯ' прототипними визначено такі конструкції: двоактантно-обставинні конструкції, двоактантні конструкції та до периферії категорії належить пасивна конструкція. До кожної конструкції за допомогою методу моделювання встановлені структурні та семантичні моделі.

Виокремлені типові конструкції та структурно-семантичні моделі можна застосовувати при розробленні програми для автоматизованого визначення синтаксичних концептів в досліджуваних реченнях. Перспективи подальших наукових пошуків вбачаємо у дослідженні та моделюванні концептуального простору синтаксису інших типів англійських складнопідрядних речень.

Ключові слова: синтаксичний концепт, прототипна конструкція, структурна модель, семантична модель, складнопідрядне додаткове речення.

Постановка проблеми. Дане дослідження присвячене головній проблемі когнітивної лінгвістики – проблемі когнітивної діяльності людини та пов'язаних з нею механізмів когнітивної обробки знань та їх структуризації з метою збереження та передачі цих знань для вирішення комунікативних завдань. Актуальність даної розвідки полягає в спрямованості сучасних лінгвістичних досліджень на вивчення формально-синтаксичних особливостей англійських складнопідрядних додаткових речень з точки зору їх формального моделювання з перспективою використання таких моделей в автоматичних або автома-

тизованих програмах обробки мови. Окрім цього, з лінгвокогнітивної точки зору, актуальним є виокремлення синтаксичних концептів, представлених типовими конструкціями досліджуваних речень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концептуальна репрезентація синтаксичних конструкцій ставала об'єктом вивчення українських та зарубіжних мовознавців [1, 2, 3, 4, 5]. Проте окремий синтаксичний концепт 'ДІЯ', виокремлений на основі типових конструкцій англійського складнопідрядного додаткового речення, не був досліджений на прикладі американської англійської мови.

За словами Ю. П. Бойко, «на рівні кожного конкретного складнопідрядного речення реалізується один із компонентів підрядних відношень. ... Так під синтаксичним концептом розуміють синтаксичні засоби вербалізації концепту підрядного зв'язку» [2]. Саме це визначення поняття «синтаксичного концепту» взято за основу в цьому дослідженні.

З точки зору когнітивної лінгвістики формальні структури мови вивчаються не як автономні, а як відображення загальної концептуальної організації, принципів категоризації, механізмів обробки, а також вплив досвіду та середовища [6]. До розділів когнітивної лінгвістики відносять когнітивну семантику, когнітивну граматику та когнітивну фонологію.

Когнітивний підхід до граматики пов'язаний із моделюванням мовної системи так званої ментальної «граматики» [7]. Пропоноване дослідження проводиться в галузі когнітивного синтаксису. Когнітивний підхід до граматики запровадив Р. Лангакер і розвинули далі В. Крофт, Ч. Філмор, Г. Лакофф та ін.

Когнітивна семантика займається дослідженням зв'язку між досвідом, концептуальною системою та семантичною структурою, закодованою мовою. Зокрема, вчені, які працюють у когнітивній семантиці, досліджують концептуальну структуру (репрезентацію знань) і концептуалізацію (конструкцію значення). Науковці у галузі когнітивної семантики використовують мову як лінзу, через яку можна досліджувати ці когнітивні явища. Отже, дослідження когнітивної семантики, як правило, зацікавлені в моделюванні людського розуму так само, як і в дослідженні лінгвістичної семантики [7].

Мета статті – виокремити та дослідити синтаксичний концепт 'ДІЯ' у типових конструкціях англійських складнопідрядних додаткових речень з Корпусу сучасної американської англійської мови (The Corpus of Contemporary American English, далі COCA).

Виклад основного матеріалу. Перший етап дослідження передбачав виявлення формальних характеристик англійського складнопідрядного додаткового речення. Підрядні речення

в англійських складнопідрядних додаткових реченнях приєднуються до головного за допомогою сполучників (*that, if, whether*), парних сполучників (*either... or*), єднальних займенників (*who, whoever, what, whatever, which*), єднальних прислівників (*where, when, whenever, why, how*) [8].

Другий етап розвідки полягав у виборі матеріалу дослідження із корпусу СОСА. Вибірка становить 251 англійське складнопідрядне додаткове речення. СОСА є найбільшим із доступних у вільному доступі корпусом англійської мови та єдиним великим і збалансованим корпусом американської англійської мови. Вибірка здійснена за допомогою запитів, які включають пошук послідовності різних частин мови (або окремих слів) у довільній формі та відповідні підрядні сполучники. На цьому етапі застосовано корпусний метод лінгвістичних досліджень.

Третій етап дослідження передбачав аналіз структури англійського складнопідрядного додаткового речення у лінгвокогнітивному аспекті (його пропозиційної структури та концептуальних характеристик) та виокремлення синтаксичного концепту 'ДІЯ', представленого типовими конструкціями досліджуваних речень. Лінгвокогнітивний аналіз досліджуваних речень проведено на основі праць Р. Дірвена, М. Верспора [5].

Синтаксичний концепт 'ДІЯ' описує навмисний і контрольований вплив, спрямований від джерела енергії на інший об'єкт, у процесі якого спостерігається результат впливу. За допомогою методу концептуального аналізу встановлено такі характеристики цього концепту: «орієнтація на агента», «орієнтація на дію», «орієнтація на об'єкт впливу», «орієнтація на часові характеристики», «орієнтація на просторові характеристики». Для синтаксичного концепту 'ДІЯ' прототипними є такі конструкції:

1. Двоактантно-обставинні конструкції. Наприклад: *In this study, we also investigated whether organic vegetables could be the source of S. Choleraesuis*. У цьому прикладі: *in this study* – Сіrc(обставина), *we* – А1(актант 1), *investigated* – Р(предикат) і *whether organic vegetables could be the source of S. Choleraesuis* – А2(актант 2).

2. Двоактантні конструкції. Наприклад: *I've read about what each stone means*. In this example: *I* – А1(актант 1), *have read about* – Р(предикат) і *what each stone means* – А2(актант 2).

Вище названі конструкції репрезентовані такими дієсловами з СОСА: *погоджуватися (to agree upon), говорити про (to talk about), сваритися (to argue about), битися (to battle about), читати (to read about), скаржитися (to complain about), брехати (to lie about), вибачатися (to apologize for), заперечувати (to deny), не погоджуватися (to disagree), наполягати (to insist), давати зрозуміти (to make it clear), відкривати (to discover), вчитися (to learn), пояснювати (to explain), забувати (to forget), визначати (to determine), вибирати (to choose), отримувати (to get), сказати (to say), перевіряти (to check), шукати (to find), досліджувати (to investigate), робити (to do), брати (to take), приймати (to accept).*

На цьому етапі застосовано також метод моделювання – для побудови формальних моделей складнопідрядних додаткових речень. Ці конструкції представлені такими структурними та семантичними моделями:

Структурні моделі:

Adv(manner/temp) – N/PPrn – V – Prep – RPrn – V – N (Наприклад: *For days the men argued about who would determine the territorial boundaries.*)

При описі структурних моделей використано умовні позначення у вигляді скорочених назв різних частин мови: N – іменник, Prn – займенник (RPrn – відносний займенник, PPrn – особовий займенник), V – дієслово, Conj – сполучник (SConj – підрядний сполучник), а Prep – прийменник, Adv – прислівник (*manner* – способу дії, *temp* – часу, *loc* – місця).

Семантична модель: Агент здійснює дію через об'єкт.

При описі семантичних моделей конструкцій використано такі семантичні ролі: агент, об'єкт, пацієнт, причина.

У цій структурно-семантичній моделі підмет репрезентує ознаку «орієнтація на агента», дієслово у функції предиката вербалізує дію, додаток у формі підрядного речення опредметнює ознаку «орієнтація на об'єкт впливу», а обставина позначає спосіб дії та часові характеристики.

Структурні моделі:

Adv(temp) – PPrn – V – RPrn – N/PPrn – V (Наприклад: *Sometimes we forget who the real victim is.*);

Adv(loc/temp) – N/PPrn – V – SConj – N/PPrn – V – N (Наприклад: *At the moment I really did forget that I actually wrote it down.*);

Adv(manner) – N – V – RPrn – N – V – to N/N (Наприклад: *These days educational institutions determine which aspects of culture are transferred to upcoming generations.*).

Семантична модель: Агент здійснює дію по відношенню до об'єкта.

У цій структурно-семантичній моделі підмет репрезентує ознаку «орієнтація на агента», дієслово у функції предиката вербалізує дію, додаток у формі підрядного речення опредметнює ознаку «орієнтація на об'єкт впливу», а обставина позначає спосіб дії, місце та часові характеристики.

Ці конструкції представлені такими структурними та семантичними моделями:

Структурні моделі:

N – V – Prep – RPrn – N – V – N (Наприклад: *People argued about what Johann Sebastian had meant by "wohl-temperiert".*).

Семантична модель: Агент здійснює дію через об'єкт.

У цій структурно-семантичній моделі підмет репрезентує ознаку «орієнтація на агента», дієслово у функції предиката вербалізує дію, додаток у формі підрядного речення опредметнює ознаку «орієнтація на об'єкт впливу».

Структурні моделі:

PPrn – V – Prep – RPrn – V – N (Наприклад: *We agreed upon who would be testing the evidence.*);

N/PPrn – V – Prep – RPrn – N/PPrn – V (Наприклад: *You have talked about what the British have done.*);

N/PPrn – V – RPrn/SConj – V – N/PPrn (Наприклад: *The documents do not say who tipped him off.*);

N/PPrn – V – RPrn/SConj – N/PPrn – V (Наприклад: *You can take whatever you want.*);

N/PPrn – V – RPrn/SConj – N/PPrn – V – N/from N/PPrn/to PPrn (Наприклад: *She agrees that it's been a fiasco.*);

N/PPrn – V – RPrn/SConj – N – N/PPrn – V (Наприклад: *You must choose which instrument you play.*).

Семантична модель: Агент здійснює дію по відношенню до об'єкта.

У цій структурно-семантичній моделі підмет репрезентує ознаку «орієнтація на агента», дієслово у функції предиката вербалізує дію, додаток у формі підрядного речення опредметнює ознаку «орієнтація на об'єкт впливу».

До периферії цієї категорії належать пасивні конструкції. Наприклад: *They are very well compensated for what they do*. Цей тип конструкцій репрезентований такими дієсловами з СОСА: *бути повідомленим (to be notified)*, *бути запитаним (to be asked)*, *бути засудженим (to be judged)*, *отримувати оплату (to get paid)*, *бути покараним (to be punished)*, *бути звинуваченим (to be blamed for)*, *бути підданим критиці (to be criticized for)*, *отримувати компенсацію (to be compensated for)*, *бути заарештованим (to get arrested)*, *бути вбитим (to be killed for)*, *отримувати аплодисменти (to be applauded for)*, *отримувати нагадування (to be reminded of)*.

Пасивні конструкції представлені такими структурними та семантичними моделями:

Структурні моделі:

N/PPrn – V – Prep – RPrn – N/PPrn – V (Наприклад: *He was killed for what he wanted.*);

RPrn – V – Prep – RPrn – N/PPrn – V – to N/about N (Наприклад: *They should be compensated for what they bring to our world.*).

Семантична модель: Над пацієнтом здійснюється дія невідомим агентом.

У цій структурно-семантичній моделі пацієнт репрезентує ознаку «орієнтація на об'єкт впливу», дієслово у функції предиката вербалізує дію, а агент – невідомий.

Структурні моделі:

N – V – Prep – RPrn – V – N (Наприклад: *The mentors were asked about who initiated contact.*);

RPrn – V – Prep – RPrn – N/PPrn – V – to N/about N (Наприклад: *I am reminded of what Max Weber said about Luther.*);

N – V – RPrn – N – PPPrn – V (Наприклад: *The participants were asked which technique they preferred.*);

N – V – RPrn – PPPrn – V (Наприклад: *Woods was asked why he got married.*);

N/PPrn – V – RPrn – PPPrn – V – N (Наприклад: *These women were asked how they would define success.*).

Семантична модель: Над об'єктом здійснюється дія невідомим агентом.

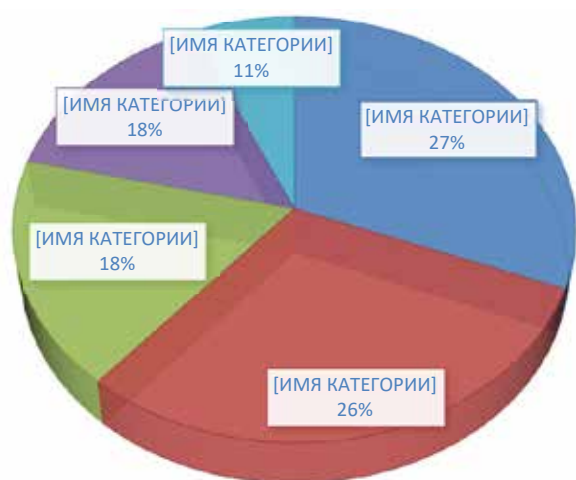

Рис. 1. Частотний розподіл складнопідрядних додаткових речень, в яких репрезентовано синтаксичний концепт 'ДІЯ', у різних стилях у корпусі СОСА

У цій структурно-семантичній моделі пацієнт репрезентує ознаку «орієнтація на об'єкт впливу», дієслово у функції предиката вербалізує дію, а агент – невідомий.

Синтаксичний концепт 'ДІЯ' представлений у двоактантно-обставинних конструкціях (15 разів), у двоактантних конструкціях (211 разів) та у пасивних конструкціях (25 разів) із загальною кількістю 251 речення.

Четвертий етап дослідження передбачав обрахунок за допомогою частотного аналізу частоти появи досліджуваних складнопідрядних додаткових речень у різних стилях у корпусі СОСА.

З Рис. 1 випливає, що синтаксичний концепт 'ДІЯ', виокремлений на основі типових конструкцій англійських складнопідрядних додаткових речень, найчастіше зустрічається серед досліджуваних речень з корпусу СОСА в художній літературі (27%) та розмовних текстах (26%), далі у популярних журналах (18%) та газетах (18%), а найменше він представлений в текстах наукових журналах (11%).

Висновки. Виокремлені типові конструкції та структурно-семантичні моделі можна застосовувати при розробленні програми для автоматизованого визначення синтаксичних концептів в досліджуваних реченнях. Перспективи подальших наукових пошуків вбачаємо у дослідженні та моделюванні концептуального простору синтаксису інших типів англійських складнопідрядних речень.

Література:

- Бойко Ю. П. Конструкції як базовий рівень та форматворча основа у синтаксисі речень. *Граматичні читання X*: матеріали Міжнародної науково-теоретичної конференції. Вінниця, 2019. С. 25–30.
- Бойко Ю. П., Бойцун І. В. Синтаксичний концепт на рівні складного речення. Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми філології». Чернівці, 2016. С. 125–127.
- Карамішева І. Д. Аналіз синтаксичних конструкцій у руслі синтаксичних досягнень когнітивного синтаксису. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Луцьк, 2016. С. 30–35.
- Карамішева І. Д. Дискусійність виокремлення "синтаксичного концепту" в сучасних лінгвокогнітивних дослідженнях. *Лінгвістичні студії*: зб. наук. праць. Випуск 17. Донецьк: ДонНУ, 2008. С. 308–314.
- Dirven R., Verspoor M. *Cognitive exploration of language and linguistics*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1998. P. 83–90.
- The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics. Oxford: Oxford University Press, 2007. P. 34–49.
- Evans V. A. *Glossary of Cognitive Linguistics*. Edinburgh University Press, 2007. P. 17–27.
- Корунець І. В. Порівняльна типологія англійської та української мов: навч. посібник. Вінниця: Нова Книга, 2003. С. 408–418.

Bihdai M. Syntactic concept 'ACTION' in typical constructions of the English complex sentences with an object clause

Summary. The purpose of the article is to single out and investigate the syntactic concept 'ACTION' in typical constructions of the English complex sentences with an object clause from the Corpus of Contemporary American English. The syntactic concept is defined on the basis of the isolation of abstract semantic components, which are selected from the characteristics of prototypical subject-predicate-object relations and have cognitive significance in understanding the world.

The syntactic concept 'ACTION', singled out on the basis of typical constructions of the English complex sentences

with an object clause, occurs most often among the studied sentences from the Corpus of Contemporary American English in fiction (27%) and spoken texts (26%), followed by popular magazines (18%) and newspapers (18%), and it is least represented in the texts of scientific journals (11%).

Using the method of conceptual analysis, it was established that the concept 'ACTION' is characterized by the following characteristics: "orientation on the agent", "orientation on action", "orientation on the object of influence", "orientation on temporal characteristics", "orientation on spatial characteristics". The study showed that there are several typical constructions in the English complex sentences with an object clause, on the basis of which syntactic concepts are defined. As means of representing the concept of 'ACTION',

the following constructions are defined as prototypical: two-actant-circumstantial constructions, two-actant constructions, and the passive construction, which belongs to the periphery of the category. Structural and semantic models are established for each construction using the modeling method.

Singled out typical constructions and structural-semantic models can be used when developing a program for the automated definition of syntactic concepts in the studied sentences. Further scientific research can be focused on the study and modeling of the conceptual space of the syntax of other types of the English complex sentences.

Key words: syntactic concept, prototypical construction, structural model, semantic model, complex sentence with an object clause.